

KONCEPTUALIZACIJA POJMA USTVARJALNOSTI V ŠOLSLEM PROSTORU

/ dr. Dejan Hozjan / Pedagoška fakulteta, Univerza na Primorskem

Razvijanje ustvarjalnosti se vse pogosteje pojavlja v različnih normativnih (npr. Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanju 2011, Zakon o vrtcih 2010, Zakon o osnovni šoli 2010) in strateških dokumentih (npr. Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji 2011). V omenjenih dokumentih se razvijanje ustvarjalnosti pojavlja kot splošni cilj, ki ga je potrebno uresničiti pri celotni populaciji.¹ Na ta način pojem ustvarjalnosti izgublja klasičen pomen, ki bi bil rezerviran le za znanstvenike in umetnike, in postaja pomembna »veščina« v sodobni družbi.

1. UVOD

Pečjak (1987) in Jurman (2004) ugotavljata, da strokovnjaki, ki se ukvarjajo z ustvarjalnostjo, še zdaleč niso enotni glede definicije samega pojma. »O ustvarjalnosti se pojavlja nešteto opredelitev, od katerih v splošnem ne uspe nobeden celovito obrazložiti tega pojava« (Jurman 2004: 84). Podobno ugotavlja tudi Croplev (2001: 5), ko navaja, da je postal pojem ustvarjalnosti preveč razpršen in negotov. Glede na navedeno je potrebno koncept ustvarjalnosti obravnavati z veliko mero previdnosti.

V želji, da bi zmanjšali semantično nasičenost pojma ustvarjalnost, želimo v članku podati splošen pregled razumevanja koncepta ustvarjalnosti v vzgoji in izobraževanju. Če izhajamo iz analize Opake (2008), Jauševca in Preloga (1987), Glogovca in Žagarja (1992), so dominantne oblike razumevanja ustvarjalnosti sledeče:

1. osebnostne lastnosti ustvarjalca,
2. ustvarjalni dosežek in
3. ustvarjalni proces.

2. USTVARJALNOST KOT LASTNOST POSAMEZNIKA

Če izhajamo iz uvodno omenjenih normativnih in strateških dokumentov na področju vzgoje in izobraževanja (npr.

¹ »Cilji sistema vzgoje in izobraževanja v Republiki Sloveniji so: [...] omogočanje razvoja in doseganje čim višje ravni ustvarjalnosti čim večjemu deležu prebivalstva« (Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja 2011, 2. člen).

² Po mnenju Trstenjaka (1981: 1) prevladujeta dva načina raziskovanja osebnostnih lastnosti, potrebnih za ustvarjalnost, in sicer: 1) metoda testov in faktorska analiza in 2) biografska metoda.

Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanju 2011, Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji 2011), se prva skupina opredelitev ustvarjalnosti navezuje na razvijanje osebnostnih lastnosti, ki pogojujejo oblikovanje ustvarjalnosti pri posamezniku. Omenjena skupina izrazito širi koncept ustvarjalnosti, saj predstavniki te skupine izpostavljajo, da je možno osebnostne lastnosti, potrebne za ustvarjalnost, raziskati in jih kasneje (načrtno) razvijati pri otrocih in mladostnikih.

Z analizo osebnostnih lastnosti, ki so potrebne za ustvarjalnost, se primarno ukvarja psihološka (behavioristična) stroka, ki želi s pomočjo različnih kvantitativnih in kvalitativnih metodoloških instrumentov² oblikovati nabor osebnostnih lastnosti, potrebnih za razvoj ustvarjalnosti. Vendar pa ni moč zaznati enoznačnega interpretiranja korelacije med različnimi osebnostnimi lastnosti posameznika in njegovo ustvarjalnostjo. Glogovec in Žagar (1992) poudarjata inteligentnost, divergentno mišljenje in radovednost. Pečjak (1987) pa izpostavi še odprtost duha in humor.

1. *Inteligentnost*

Najpogosteje se koncept ustvarjalnosti navezuje na inteligentnost posameznika (Opaka 2008). Preizkusi z različnimi testi inteligentnosti so pokazali, da dosegajo ustvarjalne osebe nadpovprečne rezultate (Glogovec in Žagar 1992). Vendar pa se je potrebno zavedati, da inteligentnost sama po sebi ne pomeni ustvarjalnosti,

saj so na testih ustvarjalnosti dosegale visoke rezultate tudi manj ustvarjalne osebe. Za ustvarjalnost je inteligentnost pomembna, vendar v interakciji z drugimi osebnostnimi lastnostmi in v ustreznih družbenih pogojih.

2. *Divergentno mišljenje*

Raziskovanje ustvarjalnosti pri posamezniku se pogosto enači z divergentnim mišljenjem. Musek (1993) opozarja, da omenjenih pojmov ne moremo enačiti, saj bi naj bilo divergentno mišljenje zgolj kognitivna osnova ustvarjalnosti, ki omogoča izvirne, nove in nenavadne rešitve (Musek 1993). Ob tem pa Pečjak (1987) poudarja, da je za ustvarjalnost potrebno usklajevanje divergentnega in konvergentnega mišljenja, ki ima ključno vlogo pri vrednotenju ustvarjalnega dosežka.

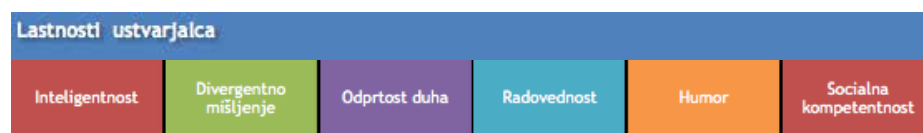
3. *Odprtost duha*

Po mnenju Pečjaka (1987) je ena ključnih osebnostnih lastnosti ustvarjalne osebnosti odprtost duha, ki jo opisuje z naslednjimi značilnostmi posameznika:

- vzdržuje se prenatrženih sodb in se zadovoljuje z opazovanjem pojava,
- pripravljen je spreminjati kategorije,
- nima potreb po obrambi, ker ne dojema izkušenj kot ogrožajoče,
- miselna neodvisnost in
- odprtost za nove izkušnje.

4. *Radovednost*

Schawlow meni, da je radovednost ključna lastnost za razvoj visoke ustvarjalnosti. »Najuspešnejši posamezniki pogosto

Shema št. 1: Osebnostne lastnosti ustvarjalnega posameznika

niso tisti, ki so talentirani, ampak tisti, ki jih žene radovednost« (Schawlow, v Opaka 2008: 85). Ob tem opozori Marentič Požarnikova (2003) na pomembnost radovednosti v ranem otroštvu. Prepričana je, da s šolanjem ta spontana radovednost usahne in se umakne težnji po zgolj zunanjih priznanjih in ocenah ali izogibanju negativnim posledicam. Radovednost izzovejo novost predmeta ali pojava, presenečenje, sprememba, nesmiselnost, neskladje, kompleksnost, negotovost, medtem ko monotonija radovednost »ubija« (Marentič Požarnik 2003). Da bi moral vzgojno-izobraževalni sistem ta spoznanja upoštevati in spodbujati radovednost otrok, se strinjata tudi Glogovec in Žagar (1992).

5. Humor

Pečjak (1987) izpostavlja izrazito korelacijo med ustvarjalnostjo in humorjem ter duhovitimi odgovori. Humor naj bi najprej dvignil napetost organizma, nato pa nastopi sproščeno stanje. Slednje pripomore k preobratu, ki pripomore k izvirnosti in transformaciji situacije.

6. Socialna kompetentnost

Socialna kompetentnost je ena izmed tistih osebnostnih lastnosti, ki je v zvezi z ustvarjalnostjo ne omenjajo izrazito pogosto. Pa vendarle Jurčova (v Opaka 2008: 85) izpostavlja, da so visoko ustvarjalni ljudje socialno bolj kompetentni. Pogumnejši so v izražanju, imajo visoke neverbalne socialne sposobnosti in zato bolj raznolike socialne interakcije.

3. USTVARJALNOST KOT DOSEŽEK

Po mnenju Trstenjaka (1981) je razumevanje ustvarjalnosti v behaviorističnih krogih pogojeno z dosežkom. Določanje, ali se določen dosežek vrednoti kot ustvarjalen ali ne, je primarno pogojeno z lastnostmi samega dosežka in reakcijami, ki jih le-ta vzbudi pri uporabnikih in ne z osebnostnimi lastnostmi posameznika (Jaušovec in Prelog 1987).

Določen dosežek dobi »status« ustvarjalnega pod pogojem, da zadosti določenim kriterijem in če je uresničitev le-teh prepoznana s strani drugih. Med ključnimi kriteriji ustvarjalnega dosežka se najpogosteje omenjajo:

1. Novosti dosežka

Najpogostejši kriterij (merjenja) ustvarjalnosti določenega dosežka je njegova novost ali tudi nenavadnost, enkratnost ali redkost, ki pa jo lahko presojamo z dveh vidikov. Na eni strani lahko zasledimo psihološki vidik, ki razume pojem ustvarjalnega izdelka zelo široko. Po tej opredelitvi je ustvarjalen vsakdo, ki je rešil nek problem tako, da rešitve ni prikladal iz spomina, ampak jo je razvil na novo (Jaušovec in Prelog 1987). Slednje pomeni, da je praktično ustvarjalen vsak posameznik, še posebej otroci, katerih dosežki pogosto temeljijo na spontanosti in umanjkanju poglobljenega (strokovnega) znanja ali (praktičnih) izkušenj. Podoben pogled, kot smo ga prej izpostavili pri Marentič Požarnikovi (2003)³, lahko zasledimo tudi pri Armstrongu (1999). Po njegovi teoriji je poudarek na subjektivnem vidiku ustvarjalnosti. »Globoka ustvarjalnost se skriva v navidezno naključnih gibih dojenčka, v neskončni igri triletnega otroka s kockami, v napeti igri predšolskega otroka s punčkami ali tovornjaki in v domišljjskih risbah osemletnika« (Armstrong 1999: 6). Zaradi teh izhodišč je treba prirojeno ustvarjalnost pri otroku skrbno paziti in je ne omejevati z zunanjimi prisilami. V obdobju otroštva in mladostništva je treba prepoznavati in ceniti otrokove sposobnosti in dosežke brez presojanja in mu hkrati nuditi »tenkočutno podporo« (Armstrong 1999: 10). Vendar pa razvijanje ustvarjalnega posameznika ni tako enoznačno. Zanimiv je pogled Krofliča (2001), ki ugotavlja da se ustvarjalnost ne oblikuje na podlagi »tenkočutne opore« učitelja, ampak na njegovi avtoriteti in oblikovanju motivacije za uporabo obstoječe vzorce mišljenja, vrednotenja itn.

Na drugi strani pa presojanje ustvarjalnosti posameznega dosežka povezano z

³ Več o tem pri opisu radovednosti kot lastnosti ustvarjalnih ljudi.

družbenim vidikom. V tem primeru je novost dosežka pogojena z družbenim in kulturnim kontekstom. Čim bolj je določen dosežek redek, tem bolj je nov in neobičajen (Glogovec in Žagar 1992). Na ta način je torej koncept ustvarjalnosti, v primerjavi s psihološkim vidikom, izrazito skrčen in je v domeni le redkih posameznikov.

Vendar se je potrebno zavedati, da lahko v šolskem prostoru zasledimo oba vidika razumevanja ustvarjalnosti kot dosežka. Psihološki vidik podpira misel, da je vsak učenec v osnovi ustvarjalen in je ustvarjalnost moč razvijati pri vsakem. Sočasno pa se v šolski praksi zelo pogosto pojavlja socialni vidik, ko vzgojitelji in učitelji prevzamejo vlogo družbenega arbitra in medsebojno primerjajo dosežke otrok in mladostnikov (Glogovec in Žagar 1992).

2. Uporabna vrednosti dosežka

Kriterij uporabne vrednosti dosežka temelji na postavki, da je ustvarjalni dosežek tisti, ki je širše družbeno uporaben. Vendar pa se pri tem kriteriju predvsem pojavljata dve pomanjkljivosti. Uporabnost določenega dosežka je časovno determinirana, kar pomeni, da lahko določen dosežek zadosti kriteriju uporabnosti v času stvaritve, lahko pa se ta uporabnost pojavi šele kasneje. Prav tako pa so določeni (umetniški) dosežki manj uporabni zaradi same narave ustvarjalnega dosežka, imajo pa ostale elemente ustvarjalnosti, kot npr. novost, primernost itd. (Glogovec in Žagar 1992).

3. Ustreznost dosežka

Po mnenju Glogovca in Žagarja (1992) vseh dosežkov ni moč opredeliti glede na novost in uporabnost, ampak je potrebna tudi ustreznost oziroma primernost dosežka. Ustreznost dosežka pa temelji na relativno subjektivnih kriterijih.

4. USTVARJALNOST KOT PROCES

Zadnja skupina definicij se osredotoča na sam ustvarjalni proces. Predstavniki omenjenega pogleda želijo čim bolj poglobljeno predstaviti posamezne faze ustvarjalnega procesa in dejavnike, ki vplivajo nanje.

Shema št. 2: Kriteriji (merjenja) ustvarjalnega dosežka

Shema št. 3: Faze ustvarjalnega procesa

Kljub različnim opredelitvam faz ustvarjalnega procesa se kot skupni imenovalec najpogosteje pojavljajo naslednje faze:

1. Faza preparacije

Faza preparacije temelji na spoznavanju in opredeljevanju problema ter ugotavljanju že obstoječega znanja za podajanje ustvarjalne rešitve problema (Marentič Požarnik 2003).

2. Faza inkubacije⁴

Inkubacija je faza navideznega mirovanja, ko razmišljanje poteka v podzavesti. Po mnenju gestaltistov se posameznik v tej fazi ne ukvarja aktivno s problemom in navzven deluje umirjen, vendar se ustvarjalni procesi intenzivno odvijajo v podzavesti posameznika (Marentič Požarnik 2003).

3. Faza iluminacije

Po mnenju Opake (2008) temelji faza iluminacije na »navdihu« ali »aha efektu«, kar pomeni, da se razsvetlitev pojavi nenadoma.

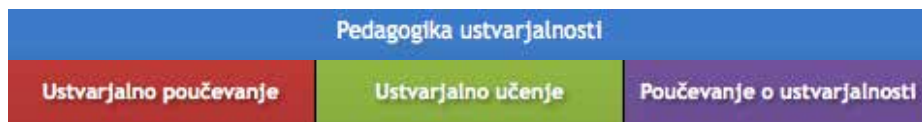
4. Faza verifikacije⁵

Faza verifikacije temelji na preverjanju ustreznosti rešitve, ki pa lahko pri preprostejših problemih izostane (Marentič Požarnik 2003). Pogosto se tovrstni izostanek pojavlja tudi v primeru umetniške ustvarjalnosti, ne sme pa izostati v primeru znanstvene ustvarjalnosti.

⁴ Fazi inkubacije in iluminacije sta tesno povezani z divergentnim mišljenjem.

⁵ Faza verifikacije zahteva konvergentno mišljenje.

⁶ Andrej Aleinikov je eden prvih snovalcev pedagogike ustvarjalnosti. V šestdesetih letih 20. stoletja se je začel ukvarjati z iskanjem možnosti aplikacije psiholoških spoznanj na področje učenja in poučevanja.

Shema št. 4: Elementi pedagogike ustvarjalnosti

5. PEDAGOGIKA USTVARJANOSTI

Prikaz faz in dejavnikov, ki vplivajo na proces ustvarjalnosti, je imelo pomemben vpliv na t. i. pedagogiko ustvarjalnosti.⁶ Njeni predstavniki se zavzemajo za aplikacijo sodobnih spoznanj kreativnosti na področje vzgoje in izobraževanje. Pedagogika ustvarjalnosti se ukvarja z vprašanjem odnosa med poučevanjem o ustvarjalnosti, ustvarjalnim poučevanjem in učenjem. Omenjene elemente skušajo implementirati v kontekst vrednot, ki veljajo v dotičnem vzgojno-izobraževalnem sistemu, in opredeljujejo vlogo šol in učiteljev pri vzpostavljanju ustvarjalne kulture.

6. ZAKLJUČEK

Sodobni dokumenti javnih šolskih politik dajejo ustvarjalnosti poseben poudarek. Kljub jasnemu poudarjanju ustvarjalnosti pa ni moč zaznati njene enoznačnega razumevanja. Prikaz različnih skupin definicij ustvarjalnosti je pokazala, da ne gre le za različne poglede na identičen pojav, ampak so si lahko posamezne skupine opredelitev ustvarjalnosti celo v nasprotju. Slednje zahteva od vzgojno-izobraževalnih delavcev izrazito previdnost pri interpretaciji rezultatov raziskav o ustvarjalnosti in poglobljeno poznavanje različnih teoretičnih pristopov, ki govorijo o možnostih in pristopih k razvijanju ustvarjalnosti v okviru vzgojno-izobraževalnega sistema.

LITERATURA

- Armstrong. T. (1999). *Prebudite genija v svojem otroku*. Tržič: Učila.
- Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju (2011). Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport.
- Croplev, A. J. (2001). *Creativity in education & learning: A guide for teachers and educators*. London: Kogan Page.

Glogovec, Z., Žagar, D. (1992). *Ustvarjalnost. Projektno vzgojno delo*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo in šport.

Jaušovec, N. in Prelog, M. (1987). *Spodbujanje otrokove ustvarjalnosti: priročnik za učitelje, študente in starše*. Ljubljana: DZS.

Jurman, B. (2004). *Inteligentnost – ustvarjalnost – nadarjenost*. Ljubljana: Center za psihodiagnostična sredstva.

Kroflič, R. (2001). Ali lahko govorimo o ustvarjalnosti, pogojeni z avtoriteto? V: *Vzgoja in izobraževanje*, letn. XXXII, št. 4. 42–48

Marentič Požarnik, B. (2003). *Psihologija učenja in pouka*. Ljubljana: DZS.

Opaka, M. (2008). Ustvarjalnost – proces, oseba in produkt: pregled nekaterih odkritij o ustvarjalnosti v zadnjem desetletju. *Psihološka obzorja*, letn. 17, št. 2. 77–90.

Pečjak, V. (1987). *Misliti, delati, živeti ustvarjalno*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Trstenjak, A. (1981). *Psihologija ustvarjalnosti*. Ljubljana: Slovenska matica.

Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja (2011). *Uradni list Republike Slovenije*, št. 20/11.

Zakon o osnovni šoli (2010). *Uradni list Republike Slovenije*, št. 107/10.

Zakon o vrtcih (2010). *Uradni list Republike Slovenije*, št. 36/10.